

РОЗВИТОК ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Кузьміна М.М., к.ю.н.,
доцент кафедри господарського права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCID ID: 0000-0003-3129-0103

Стаття присвячена аналізу правових особливостей розвитку відновлювальної енергетики в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану.

В статті зроблено висновок про те, що Україна продовжує розвивати відновлювальну енергетику, незважаючи на військові дії. Цей розвиток є одним з пріоритетних напрямів економічної політики країни та спрямований на досягнення енергетичної незалежності й інтеграцію в європейське співтовариство. У зв'язку з цим проводяться активні зміни законодавства відповідно до зеленого курсу ЄС.

Встановлено, що залишається без належного регулювання на законодавчому рівні ряд ефективних та широко застосовуваних у всьому світі моделей організації об'єктів відновлювальної енергетики, особливо на регіональному рівні. Ці моделі включають у себе енергетичний кластер, енергетичний кооператив та еко-індустріальний парк.

Зазначено, що біоенергетичний сектор потребує окремого регуляторного підходу. Об'єкти, що генерують енергію з біомаси, можуть забезпечувати баланс у енергосистемі. Проте технологія виробництва, особливо біогазу, важка та потребує уважного регулювання. Для ефективного використання потенціалу біоенергетики доцільно розглядати можливості створення енергетичних кластерів, які поєднують біоенергетичні проекти з сільськогосподарськими ініціативами, енергетичною утилізацією відходів та іншими проектами. Це дозволить відновити регіон комплексно, створити робочі місця та забезпечити енергетичні потреби міста. Збираючи органічні висококалорійні відходи, створені у місті, можна розвивати біометанове виробництво на рівень регіонального кластера, що стане основою місцевої енергетики міста.

Зроблено висновок, що кластерні об'єднання є ефективними у впровадженні енергоефективних процесів та сприяють регіональному розвитку. При формуванні кластерів на ринку конкурують не окремі підприємства, а цілі комплекси, що раціоналізують витрати завдяки спільній технологічній кооперації компаній. Кластери можуть об'єднувати як невелику, так і значну кількість підприємств, включаючи як великі, так і малі суб'єкти господарювання.

Ключові слова: відновлювальна енергетика, зелений тариф, енергетичний сектор, договірні зобов'язання, приватне домогосподарство, договір купівлі-продажу, електрична енергія, інвестування відновлювальної енергетики, енергетичні кооперативи, зелений курс ЄС.

The article is devoted to the analysis of the legal features of the development of renewable energy in Ukraine under the conditions of the legal regime of martial law.

The article concludes that Ukraine continues to develop renewable energy despite military actions. This development is one of the priority directions of the country's economic policy and is aimed at achieving energy independence and integration into the European community. In this regard, active legislative changes are underway in accordance with the EU's green course.

It has been established that a number of effective and widely used worldwide models of the organization of renewable energy facilities remain without proper regulation at the legislative level, especially at the regional level. These models include an energy cluster, an energy cooperative, and an eco-industrial park.

It is noted that the bioenergy sector needs a separate regulatory approach. Facilities generating energy from biomass can provide balance in the energy system. However, production technology, especially biogas, is difficult and requires careful regulation. In order to effectively use the potential of bioenergy, it is advisable to consider the possibility of creating energy clusters that combine bioenergy projects with agricultural initiatives, energy utilization of waste and other projects. This will make it possible to comprehensively restore the region, create jobs and ensure the energy needs of the city. By collecting organic high-calorie waste generated in the city, it is possible to develop biomethane production to the level of a regional cluster, which will become the basis of local energy in the city.

It was concluded that cluster associations are effective in implementing energy-efficient processes and contribute to regional development. When forming clusters, not individual enterprises compete on the market, but entire complexes that rationalize costs thanks to joint technological cooperation of companies. Clusters can unite both a small and a significant number of enterprises, including both large and small economic entities.

Key words: renewable energy, green tariff, energy sector, contractual obligations, private household, sales contract, electric energy, renewable energy investment, energy cooperatives, EU green rate.

Постановка проблеми. В умовах війни багато об'єктів відновлювальної енергетики України опинились в окупації, в регіонах з активними бойовими діями чи прифронтових областях. Важливими є питання подальшого розвитку ринку відновлювальної енергетики під час і особливо після завершення воєнних дій. Передусім важливими стають питання, пов'язані із новими умовами дії «зеленого тарифу», перспективи генерації на рівні юридичних осіб, проблеми зруйнованих об'єктів тощо. Отже, дослідження правового регулювання використання відновлювальних джерел енергії в Україні слід визнати актуальним і таким, що відповідає ключовим тенденціям розвитку енергетичного сектору, екологічним викликам та стратегічним цілям країни.

Стан дослідження теми. З наукової точки зору питання енергетики досліджуються в працях науковців з різних точок зору. Зокрема, цивільно-правовий аспект регулю-

вання обігу енергії розглядає С.А. Свірко; міжнародно-правовий аспект регулювання альтернативної енергетики - С.Д. Білоцький; екологічний аспект - О.Б. Кишко-Єрлі; державне регулювання - О.Л. Волошин та інші. Разом з тим, з початком дії правового режиму воєнного стану дані питання набули додаткової актуальності та потребують всебічного наукового вивчення.

Метою статті є аналіз правових особливостей розвитку відновлювальної енергетики в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Розпорядженням КМУ від 21 квітня 2023 р. № 373-р схвалено Енергетичну стратегію України на період до 2050 року [1]. В умовах воєнного стану цей документ носить закритий характер, проте з новин та коментарів у відкритих джерелах можна сформулювати певне розуміння щодо основних стратегічних цілей та показників. Основним завданням стратегії є пере-

творення України на енергетичний хаб Європи. Завдання планується реалізувати передусім за рахунок нарощення потужності генерації з відновлюваних джерел (далі - ВДЕ) до 2050 року. Так, планується збільшення потужності вітрової генерації до 140 ГВт, сонячної - до 94 ГВт, накопичувачів енергії (energy storage) - до 38 ГВт, атомної генерації - до 30 ГВт, ТЕЦ та біоенергетичних потужностей - до 18 ГВт, гідрогенерації - до 9 ГВт із залученням значних інвестицій.

Тобто сьогодні Україна має офіційний документ, який передбачає амбітні плани щодо трансформації власного енергетичного сектору завдяки розвитку відновлюваної та вуглецево нейтральної генерації і за рахунок залучення інвестицій в енергетичний сектор. Наразі необхідні конкретні кроки для вирішення актуальних проблем, що перешкоджають інвестиціям у розвиток відновлювальної енергетики. Наприклад, з моменту запуску нової моделі ринку електроенергії виникає стійкий дефіцит коштів та нагромадження заборгованості між учасниками ринку. Однією з основних причин створення цього «ринку боргів» є недофінансування тарифів за послуги операторів систем та підприємств комунального сектору. Це також обумовлено відсутністю контролю платіжної дисципліни та джерел компенсації за спожиту електроенергію, послуги для споживачів, відключення яких заборонено. Щоквартальний перегляд та встановлення обґрунтованого тарифу з можливістю підвищення та зниження є необхідністю в даному аспекті.

В той самий час, в ЄС активно впроваджується зелений курс в рамках переходу від політики подолання надзвичайної ситуації, що склалася в 2022 році через російське вторгнення в Україну, до політики інтенсивного переходу до кліматичної нейтральності, що буде вимагати від України посилення імплементації законодавства ЄС. Для ефективного повоєнного відновлення та залучення інвестицій необхідний системний підхід у впровадженні зеленого курсу ЄС [2].

У зв'язку із впровадженням зеленого курсу ЄС в Україні прийнято ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та «зеленої» трансформації енергетичної системи України» [3]. Цими змінами запроваджується система чистого продажу (англ. net billing) для стимулювання виробництва та використання електричної енергії побутовими споживачами. Тепер домогосподарства, малий та середній бізнес, які виробляють електроенергію з ВДЕ, отримуватимуть грошовий «кредит» за надлишок відпущеної в мережу електричної енергії та зможуть використовувати його в наступний розрахунковий період, коли виробництво буде меншим за споживання.

На думку законодавців, це нововведення дозволить розвивати розподілену генерацію з використанням джерел відновлювальної енергії без потреби у додатковому фінансовому стимулюванні від держави та споживачів електроенергії. Це інноваційне рішення впроваджує концепцію гнучкості для виробників електроенергії з відновлювальних джерел, дозволяючи їм обирати оптимальну систему підтримки. Такий підхід сприятиме більш ефективній та гнучкій інтеграції відновлюваної енергії у енергетичну систему України, що стимулюватиме зелений розвиток та забезпечить стабільні умови для інвесторів у галузі відновлювальної енергетики.

Крім того, Постановою «Про запровадження гарантій походження електричної енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії» [4] встановлено нові гарантії походження електроенергії, виробленої з відновлювальних джерел, які дозволять підтвердити її «зелений» статус і екологічну цінність, у тому числі кількість уникнутих викидів CO₂. Ця можливість надзвичайно важлива для промислових підприємств, які прагнуть довести, що їхня продукція виготовляється з використанням чистої енергії, що підвищує конкурентоспроможність українських товарів на європейському ринку.

На ДП «Гарантований покупець» (Гарпок) покладається обов'язок вести реєстри виробників за «зеленим» тарифом, за механізмом ринкової премії та реєстр цих самих виробників, договори з якими розірвано чи призупинено. Реєстри мають містити точну ідентифікуючу інформацію, що дасть змогу оптимізувати обмін даних з оператором системи передачі (ОСП) та іншими учасниками ринку на стороні держави. Визначено оновлений перелік документів, що надаються для укладення договору за «зеленим» тарифом. Ознайомлення з таким переліком буде актуально для кандидатів у продавці за «зеленим» тарифом, які продовжують мати право на його отримання. Встановлено умови викупу електричної енергії за «зеленим» тарифом: наявність договору про участь в балансуєчій групі Гарантованого покупця та договору з ОСП про надання послуги із зменшення навантаження для станцій від 1 МВт. Обмежено обсяг електричної енергії, яку Гарантований покупець може викупити за «зеленим» тарифом.

Крім того, створено Державний фонд декарбонізації та енергоефективної трансформації. Зазначений фонд створений за європейським принципом «забруднювач платить». Відповідно до Регламенту ЄС про управління енергетикою і кліматичними діями це передбачає цільове спрямування екологічних податків на енергоефективність та декарбонізацію і застосовується у 21 країні ЄС.

Кошти, які будуть зібрані для Держфонду декарбонізації та енергоефективної трансформації через екологічний податок, а також з міжнародних кредитів та грантів, будуть використані виключно на фінансування програм і заходів з енергоефективності, цільових державних програм у цій сфері, декарбонізації, розвитку відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, зниження вартості кредитів та лізингу, що використовуються фізичними та юридичними особами для проведення енергоефективних заходів, енергосервісу, «зелених» проектів і зменшення викидів CO₂, а також для виплати боргів за позичками, які держава брала на реалізацію інвестиційних проектів у сфері енергоефективності, відновлюваної енергетики та декарбонізації. [5].

Таким чином, введення таких законодавчих змін має велике значення для України в контексті необхідності переходу на енергетичні технології з низьким викидом вуглецю та приєднання до зеленого курсу Європейського Союзу. Це сприяє не лише зменшенню екологічного впливу, але й відкриває можливості для економічного зростання через розвиток зеленої енергетики. Закони, які встановлюють гарантії походження енергії, створюють стимули для виробників та надають споживачам можливість свідомо вибрати екологічно чисту енергію.

Окремого регуляторного підходу потребує біоенергетичний сектор (виробництво електричної енергії та біогазу з біомаси). За рахунок об'єктів генерації енергії з біомаси може забезпечуватись баланс в енергосистемі. Хоча технологія виробництва з біомаси (особливо біогазу) є дуже складною та такою, що має бути врахована при регуляції.

Щоб використати потенціал біоенергетики, доцільно розглядати можливості для створення енергетичних кластерів, які об'єднують біоенергетичні проекти з проектами сільського господарства, енергетичною утилізацією відходів, виробництвом енергоефективних матеріалів та іншими ініціативами. Таке поєднання дозволить відродити регіон комплексно, надати робочі місця мешканцям та тимчасово переміщеним особам [6]. Якщо забезпечити збір органічних висококалорійних відходів, що створюються у містах (наприклад, закладами харчування, аграрними підприємствами), що логістично пов'язані з містом, можна вивести біометанове виробництво на рівень регіонального кластера, що здатен не тільки забезпечити власні технологічні потреби підприємства водовідведення, але і стати основою місцевої енергетики міста [7].

Отже, кластерні об'єднання є ефективною формою організації енергоефективних процесів та регіонального розвитку. При створенні кластерів, на ринку конкурують не окремі підприємства, а цілі комплекси, що зменшують свої витрати завдяки спільній технологічній кооперації компаній, адже кластери можуть об'єднувати як невелику, так і значну кількість підприємств, формуватися з великих та малих суб'єктів господарювання.

Крім того, енергетичні кооперативи можуть бути частиною енергетичного кластеру, або функціонувати автономно, але також виступають ефективною працюючою формою організації виробництва енергії з відновлювальних джерел та енергоефективних проєктів на регіональному рівні.

В ЗУ «Про альтернативні джерела енергії» [8], енергетичний кооператив є юридичною особою, яка формується відповідно до Закону України «Про кооперацію» або Закону України «Про споживчу кооперацію» з метою провадження комерційної діяльності у сфері виробництва, заготівлі або транспортування паливно-енергетичних ресурсів, а також зберігання енергії та надання інших послуг для задоволення потреб своїх членів або територіальної громади. Крім того, він може здійснювати діяльність з метою отримання прибутку відповідно до чинного законодавства.

Для того, щоб пришвидшити розвиток енергетичних кооперативів в Україні, передусім необхідне вдосконалення законодавства у цій сфері та визначення наступних його складових: 1) статусу засновників та членів кооперативу, особливостей внесення та повернення паїв, мінімальної кількості членів. На наш погляд, має бути не менше десяти засновників, адже суть кооперативу – об'єднання мікрогромади щодо вирішення енергетичних питань. У відносинах державно-приватно партнерства кооперативу та органів місцевого самоврядування може бути встановлено вимогу щодо кількості членів; 2) правовий статус майна кооперативу та джерела його походження. На наш погляд, це можуть бути кредити кооперативних банків (діяльність яких також недостатньо врегульована), позики від спеціалізованих державних чи міжнародних установ тощо; 3) встановлення загальних засад державної підтримки, що може здійснюватися шляхом надання державних гарантій, часткове фінансування за рахунок державного бюджету; 4) можливість органів місцевого самоврядування брати участь у діяльності кооперативу. Енергетичні кооперативи дозволяють громадам забезпечити свої потреби в енергоресурсах, використовуючи місцеві джерела палива, стати незалежними в енергетичному плані і бути активними учасниками енергетичного ринку. Органи місцевого самоврядування можуть бути учасником енергетичного кооперативу, що створюється для задоволення інтересів територіальної громади без мети

отримання прибутку або укласти договір державно-приватного партнерства.

Для успішного функціонування енергетичних кооперативів необхідно чітко визначити їх правовий статус, можливо, навіть, шляхом прийняття окремого закону «Про енергетичні кооперативи», в якому передбачити вищезазначені особливості їх функціонування та форми співробітництва з органами місцевого самоврядування [9].

Одним із пріоритетів інноваційного розвитку та напрямом фінансування на 2024 рік визначено створення індустріальних парків. Так, у Стратегії розвитку індустріальних парків на період з 2023 по 2030 роки передбачено впровадження концепції Еко-індустріального парку. Еко-індустріальний парк визначається як спільнота виробників і постачальників послуг, що розташовуються в межах індустріального парку і співпрацюють у управлінні ресурсами (за допомогою впровадження промислового симбіозу та системи управління відходами) з метою покращення економічних, екологічних та соціальних показників своєї діяльності за активної участі керуючої компанії парку. У межах Еко-індустріального парку можуть формуватися як енергетичні кластери, так і енергетичні кооперативи.

Еко-індустріальний парк впроваджує принципи циркулярної економіки з метою виконання Національної економічної стратегії до 2030 року. Це створює базу для перетворення індустріальних парків у еко-індустріальні комплекси, які є ефективним інструментом для вирішення проблем регіонального та секторального розвитку відповідно до галузевих та соціально-економічних стратегій розвитку регіонів. Отже, учасники індустріального парку пов'язані між собою відносинами промислового симбіозу. До речі, еко-індустріальний парк може виступати об'єднуючою правовою формою для енергетичного кластера чи енергетичного кооператива.

Висновки. Таким чином, не дивлячись на військові дії, в Україні продовжується розвиток відновлювальної енергетики. Більше того, її розвиток є пріоритетним напрямом економічної політики держави як запорука отримання енергетичної незалежності, а також відповідає прагненню бути повноправним членом європейського співтовариства. Тому останнім часом провадяться активні зміни законодавства в цій сфері відповідно до зеленого курсу ЄС.

Тим не менше, продовжують залишатися неврегульованими або недостатньо врегульованими на законодавчому рівні ефективні та застосовувані в усьому світі форми організації функціонування об'єктів відновлювальної енергетики передусім на регіональному рівні. До таких форм належать: енергетичний кластер, енергетичний кооператив та еко-індустріальний парк. Їх правовий статус має стати об'єктом подальших наукових досліджень та законодавчих змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року. Розпорядженням КМУ від 21.04.2023. № 373-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-skhvalennia-enerhetychnoi-stratehii-ukrainy-na-period-do-2050-roku-373r-210423>
2. Україна та європейський зелений курс. URL: <https://dixigroup.org/analytic/ukra%D1%97na-ta-%D1%94vropeskij-zelenij-kurs-/>
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та «зеленої» трансформації енергетичної системи України: Закон України від 30.06.2023 № 3220-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3220-09>
4. Про запровадження гарантій походження електричної енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії. Постанова КМУ від 27.02.2024. № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2024-%D0%BF#Text>
5. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
6. Безус В. Біоенергетичні кластери: рецепт сталого розвитку міст. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/25/696334/>
7. Миколюк О.А. Формування кластерних структур в умовах становлення енергетичної незалежності. *Економічний аналіз*. 2017. Том 27. № 3. С. 56-61.
8. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003 № 555-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text>
9. Кузьміна М. Правове регулювання створення та функціонування енергетичних кооперативів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 40-44.
10. Про схвалення Стратегії розвитку індустріальних парків на 2023-2030 роки. Розпорядження КМУ від 24.02.2023 № 176-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-2023-%D1%80#Text>